

2. спільної діяльності учасників за різними завданнями при збереженні єдиної мети;
3. вимушеності діалогічного спілкування студентів для координації дій;
4. творчо спрямованого процесу розгортання професійного сурдопедагогічного змісту;
5. збереження двоплановості діяльності студента-сурдопедагога через імітаційно-ігрову та професійну

діяльність.

У формуальному експерименті враховано зміст теорії поетапного формування розумових дій і понять П.Я.Гальперіна, в якій проаналізовано процес і умови переходу зовнішніх, предметних дій у внутрішній інтелектуальний план [2, с.5].

При цьому фактичний зміст з формування вимови у дитини з вадами слуху розглядався з точки зору набуття студентами теоретичних знань як основи їх навчальної діяльності, які на думку В.В.Давидова, є потребою такої діяльності, а мотиви навчальних дій спонукають до засвоєння способів відтворення теоретичних знань [3, с.5].

У дослідженні виходили з позиції О.М.Леонтьєва, відповідно якій мотив та потреба тісно пов'язані між собою: «в результаті (предмету потреби – Л.Г.) потреба набуває своєї предметності, а предмет, який сприймається (уявлюваний, мисленнєвий), – свою спонукальну функцію, що спрямовує діяльність, тобто, стає мотивом [4, с.5]».

У цьому зв'язку, за теорією О.М.Леонтьєва, «потреба першочергово виступає лише як умова, як передумова діяльності, але, як тільки суб'єкт починає діяти, відразу відбувається її трансформація, і потреба перестає бути тим, чим вона була «віртуально», «в собі». Чим далі відбувається розвиток діяльності, тим більше ця її передумова перетворюється в результат [4, с.5]».

Виходячи з постановки завдань, цілей і мотивів ми базувались на позиції О.М.Леонтьєва, відповідно якій «генетично вихідним для людської діяльності є неспівпадіння мотивів і цілей. Їх співпадіння є вторинним явищем: або результатом набуття самостійної спонукальної сили, або результатом усвідомлення мотивів, яке перетворює їх у мотиви – цілі [5, с.5]».

Оскільки вищою формою у професійному зростанні виявився показник «особистісне привласнення значимих умінь», у формуальному експерименті в цілому і при розробці методики експерименту зокрема, виходили з того, що «...одні мотиви, спонукаючи діяльність, разом з тим надають їй особистісний смисл (ми будемо називати їх смислоутворюючими мотивами). Інші, співіснуючі з ними, виконуючи роль спонукальних факторів (позитивних або негативних) – іноді гостро емоційних, афективних – позбавлені смислоутворюючої функції; ми будемо умовно називати такі мотиви мотивами – стимулами [6, с. 5]».

Формування мотиваційної готовності студентів-сурдопедагогів як особистісної якості базувалося на врахуванні підходів, відповідно яким «розподіл функцій смислоутворення і спонукання між мотивами однієї і тієї ж діяльності, дозволяють зрозуміти головні зв'язки, що характеризують мотиваційну сферу особистості: відношення ієрархії мотивів. Ієрархія ця ні в якому разі не будується за шкалою їх близькості до вітальних (біологічних) потреб. Ці відношення визначаються зв'язками, що складаються у діяльності суб'єкта [6 с.5]».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: Вища школа, 1996. – 129 с.
2. Гальперин П.Я. Психология как объективная наука: избранные психологические труды. – М.: Инт-т практ. психол. – Воронеж, 1998. – 622 с.
3. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: ИНТОР, 1996. – 544 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975 – 302 с.
5. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. – М.: МГУ, 1971. – 38 с.
6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: МГУ, 1981. – 582 с.

УДК 159.922.76 – 056.262 – 053.4

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Жарікова І.О.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

В даній статті подані результати теоретико-емпіричного дослідження, які засвідчують, що статево-рольова ідентичності дітей дошкільного віку з порушеннями зору полягають у неусвідомленості прагнення до росту і розвитку, у готовності до прийняття нової вікової та соціальної ролі.

В даній статті дані результати теоретико-емпіричного дослідження, котрі свідчать, що полоролева ідентичність дітей дошкільного віку з порушеннями зору характеризується неосознанностью стремления к росту и развитию, готовностью к принятию новой возрастной и социальной роли.

In this article the results of theoretical and empirical studies, which show that the gender identity of children of preschool age with eyesight disorders is characterized by unconscious aspirations for growth and development, and willingness to take the new age and the social role.

Ключові слова: дошкільники з порушеннями зору, статевої ідентичності, статевої ролі та розвитку.

Ключевые слова: дошкольники с нарушениями зрения, полоролевая идентичность, полоролевое развитие.

Keywords: preschool children with visual impairment, gender identity, gender roles and development.

Проблема гендерного розвитку дітей з порушеннями зору є однією з актуальних в сучасній корекційній педагогіці і спеціальній психології у зв'язку з тим, що багато процесів формування і розвитку соціальної активності сліпих та слабозорих дітей протікають успішно тільки за умови їх спеціальної психолого-педагогічної організації. Тим часом в теорії і практиці тифлопедагогіки і тифлопсихології спостерігається певна недооцінка необхідності гендерного виховання та розвитку, що надалі позначається на соціальній адаптації осіб з порушеннями зору до навколишнього соціуму, побудови ними сімейно-шлюбних відносин. Маловивченим з точки зору розвитку гендерної ідентичності є дошкільний вік. Тим часом багато вітчизняних (Д.Ісаєв, В.Каган, Д.Колесов, І.Кон) і зарубіжних (Ш.Берн, Л.Кольберг, С.Томпсон) вчених схиляються до думки, що первинна гендерна ідентичність встановлюється до кінця дошкільного дитинства. Надалі можливості організованих впливів на систему гендерної ідентичності дитини знижуються, тому старший дошкільний вік можна вважати сензитивним періодом для формування умов, що сприяють прийняттю дитиною своєї соціальної приналежності за ознакою статі, адекватної системі значень і смислів, які представляють мужність і жіночність в національній культурі.

Роль статевої ідентичності особистості та розвитку її соціальної активності відзначена в численних дослідженнях, присвячених особам з нормальним психофізичним розвитком. Однак у тифлопсихології цю проблему ми відзначаємо тільки в дослідженнях Д.Маллаєва, В.Кантора, Г.Нікуліної. Між тим, освоєння дітьми з порушеннями зору відповідних адекватних форм маскуліності і фемінінності сьогодні, на думку багатьох фахівців (В.Абраменкова, Д.Колесова, Т.Рєпіної та інших), значно ускладнене по багатьом причинам. Однією з них є недостатня компетентність педагогічного персоналу дошкільних освітніх установ з питань статевої ідентичності виховання. Дошкільні заклади, як і інші основні зовнішні джерела формування статевої ідентичності дитини (сім'я, школа, однокласники, засоби масової інформації, народна культура) пропонують різні, які погано стикаються між собою, гендерні цінності та установки. Це значно ускладнює психосексуальний та соціальний розвиток дитини, послаблює його психосексуальне здоров'я, ускладнює вибір конструктивних, адекватних патернів (шаблонів) маскуліності / фемінінності. Для більш позитивного результату необхідно внести певні корективи в організацію статевої ідентичності виховання у всіх освітніх структурах, особливо в дошкільних установах, де складається первісна статеві ідентичність. Через це потребують подальшої розробки зміст виховної та психокорекційної роботи з дошкільниками з порушеннями зору, програми гендерного виховання та програми тренінгів гендерної соціалізації.

Зважаючи на актуальність та практичну значущість визначеної проблеми, було обрано тему теоретико-емпіричного дослідження: «Особливості статевої ідентичності дітей дошкільного віку з порушеннями зору».

Ідентичність – набір чинників, що дозволяють людині ототожнювати себе з якимсь співтовариством – сім'єю, колом друзів, професійним співтовариством тощо. В структурі соціальної ідентичності зараз розглядають також етнічну, професійну, цивільну і інші підструктури.

Статевої ідентичності – базова структура соціальної ідентичності, яка характеризує людину з погляду його приналежності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущо, як сама людина себе категоризує. Це істотне, постійне Я, суб'єктивне поняття про себе, відчуття власної приналежності до чоловічої або жіночої статі.

Безумовно, адекватне формування статевої ідентичності сприяє засвоєнню дитиною культурних норм, зразків поведінки дорослих, для повноцінного розвитку системи міжособистісних відносин дитини з урахуванням його статевої приналежності, встановлення його статусу в групі однолітків, для розвитку комунікативних навиків, нормальної адаптації і соціалізації дитини.

Вже до півтора років діти починають розрізняти свою стать, формується первинна статеві ідентичність, що є найбільш стійким елементом самосвідомості. Трирічні діти знають свою стать і до чотирьох років розрізняють стать людей, що оточують їх, хоч і асоціюють це із зовнішніми, часто випадковими ознаками. Далі, 3-4-річні діти допускають принципову можливість зміни статі, хоча на питання: «Ким ти хочеш бути – хлопчиком або дівчинкою?» – більшість дітей цього віку відповідають, що хочуть залишатися «в своїй статі». До цього віку статевої ідентифікація доповнюється статевої ідентичності перевагами до певних видів діяльності і інтересів, відмінними у хлопчиків і дівчаток, а також поведінкою відповідно до статевої ідентичності стандартів, прийнятих в суспільстві. Діти-дошкільники дуже рано і достатньо точно диференціюють «чоловічі» і «жіночі» ролі в грі і вважають за краще ті, які відповідають їх статі.

У віці 4-5 років посилюється інтерес дітей до геніталій, до механізму дітородіння. До 5 років дитина здатна сприймати себе на місці інших, приймати їх роль, в цей період виявляється максимум ролі ідентифікації саме з батьками тієї ж статі. Особливо активно дитина привласнює поведінкові форми, інтереси і цінності своєї статі до кінця дошкільного дитинства.

Сім'я – перший стійкий колектив в житті кожної людини. В процесі формування особистості саме сім'я грає визначну роль: це перший ступінь соціалізації і самосвідомості особистості. Ще одним не менш важливим джерелом формування статевої ідентичності є суспільство однолітків як своєї, так і протилежної статі. Однолітки підкріплюють або засуджують типову або нетипову для даної статі поведінку один одного. У спілкуванні з однолітками дитина відчуває себе як представник певної статі, «відточує» отримані в родині статевої ідентичності стереотипи і коригує їх у самостійному, не регламентованому дорослими спілкуванні, отримуючи досвід на емоційному рівні.

Результати досліджень у тифлопсихології свідчать, що зорові порушення і як самостійний негативний фактор, і в сполученні з іншими факторами, є основною причиною, яка формує в дошкільному віці різноманітні відхилення в розвитку дитини. Дана причина та сучасний стан дошкільної освіти можуть негативно вплинути на формування статевої ідентичності

ідентичності дошкільника з порушеннями зору. Адже, до теперішнього часу не створені умови для реалізації хлопчиками і дівчатками з порушеннями зору статевої поведінки в процесі їх навчання і виховання. Статево-рольова ідентифікація здійснюється стихійно, без належної педагогічної уваги та психолого-педагогічного супроводу.

Виховання хлопчиків і дівчаток з порушеннями зору у дошкільних освітніх установах з урахуванням статевої диференціації недостатньо ефективно, так як в основному спирається на застарілі гендерні стереотипи, не враховує реалій сучасного життя, ігнорує або спрощує їх, не реалізує напрямки розвитку варіативності статево-рольової поведінки, не формує в дітей навичок оволодіння чоловічими і жіночими ролями.

Емпіричне дослідження особливостей статево-рольової ідентичності дітей дошкільного віку з порушеннями зору проводилося у 2012-2013 навчальному році у м. Луганську на базі ДНЗ № 77. у дослідженні прийняли участь дошкільники (5-6 років) з порушеннями зору. Емпіричні методи дослідження: «Статевікова ідентифікація» (Н.Білопільська), контент-аналіз проєктивного малюнка людини, «Вивчення гендерних установок у дітей» напівстандартизоване інтерв'ю (В. Каган).

За результатами дослідження з'ясувалося, що 100% дітей правильно ідентифікують себе з представником тієї чи іншої статі. Однак результати інтерв'ю показали, що хлопчики більш широко і докладно називають відмінності від дівчаток. Так високий (від 7 до 9 описів) рівень сформованості статево-рольової ідентичності показали 25% хлопчиків (у порівнянні 0% у дівчаток).

Однак, діти дошкільного віку з порушеннями зору обмежені в описі відмінностей жіночих і чоловічих рис. У ході бесід з дітьми їх увага акцентується тільки на зовнішніх атрибутах (87,5% дітей назвали зовнішній вигляд, зачіску, одяг) і лише 12,5% дітей назвали відмінності в характері, здатність до дітородіння і анатомічні відмінності. Аналіз відповідей дітей показав, що дошкільнята не враховують внутрішні атрибути (змістовність і стереотипи мужності і жіночності), тобто останні просто не формуються.

Аналіз дитячих малюнків підтвердив обмежені можливості вираження наявних уявлень про жіночий та чоловічий початок. Більшість дітей (83,4%) намалювали людину, відповідно до своєї статі і підтверджували це в ході бесіди після малювання, але можна відзначити, що рівень сформованості ідентичності різний.

У 37,5% випадків виявлена слабка вираженість статево-рольової ідентичності. У малюнках з'являлися статеві ознаки, але недостатньо чітко. Наприклад, при зображенні людини жіночої статі промальовували сукню у вигляді трикутника, довге волосся представляло собою вертикальні лінії, аксесуари не зображувалися.

Яскраво виражена статево-рольова ідентичність простежується лише у 4,6% дітей. На малюнках видно різні ознаки статі (хлопчик – мускулатура, плечі; дівчинка – талія, плечі); додаткові ознакою мужності / жіночності (коротке темне волосся у хлопчиків і довге, яскраве розпучене волосся, довгі вії, великі очі у дівчаток); традиційний чоловічий одяг (брюки, шорти, футболка, сорочка, черевики) та жіночий одяг (сукня, рюші, каблучки, бантики); аксесуари, асоційовані з певною статтю (чоловік – тростина, кепка; жінка – буси, бантики, прикраси) 16,6% дівчаток намалювали людину з коротким волоссям, в брюках, з тростиною. Такий же відсоток хлопчиків зобразили людину з довгим волоссям в яскравому різнобарвному одязі, з рюшами, у взутті на підборах. Це свідчить про недостатність статевої ідентичності (недостатньо чітке і однозначне сприйняття своєї статі), що підтверджує і інтерв'ю (у цих дітей низький рівень опису відмінностей обох статей).

Вивчення здатності адекватно ідентифікувати свій життєвий шлях показало наступні результати: 41,6% дітей вважають себе в даний час в статусі дошкільника, 8,3% – юнак / дівчина, 29,7% – школярем. 58,3% дошкільників з порушеннями зору вважають образ дівчини / юнака привабливим, хочуть бути «самостійними, красивими і розумними», а 67% вважають образ старого / старої непривабливим.

На підставі отриманих результатів емпіричного дослідження можна стверджувати, що особливості статево-рольової ідентичності дітей дошкільного віку з порушеннями зору полягають у неусвідомленості прагнення до росту і розвитку, у готовності до прийняття нової вікової та соціальної ролі. Неадекватна здатність ідентифікувати свій життєвий шлях виражається в тому, що непривабливими образами майбутнього виступають ті ролі, які дитина ще не виконував: школяр, чоловік / жінка, старий / стара. Так 8,3% респондентів як непривабливий відзначили образ чоловіка / жінки, тому що не хочуть відповідальності («Потрібно багато працювати, все робити самому», «За всіх відповідати», «Доглядати за бабусею»), носити важкі сумки, бути дорослим («тому що вони злі»). У непривабливості образу літньої людини (67%) діти вказували на безпорадність, повільність, хворобливість, марність і неминучість смерті.

Таким чином, можливі змістовні напрямки корекційно-виховної роботи, орієнтовані на розширення та уточнення уявлень дітей дошкільного віку з порушеннями зору про зміст типової поведінки певної статі, а також формування елементарних вмінь та навичок поводження, засвоєння стереотипів рольової поведінки. Перспективою дослідження є розробка корекційних вправ та ігор соціально-психологічного тренінгу, спрямованих на розширення та уточнення змісту соціальних ролей дівчат та хлопців, та формування стереотипів поведінки, елементарних вмінь та навичок поводження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Исаев Д.Н. Половое воспитание и психогигиена пола у детей / Д.Н. Исаев, В.Е. Каган. – Л.: Медицина, 1979. – 184 с.
2. Кон И.С. Введение в сексологию / Кон И.С. – М.: Медицина, 1989. – 336 с.
3. Синьова Е.П. Тифлопсихология: Пособие / Синьова Е.П. – К.: Знання, 2008. – 365 с.
4. Чекалина А.А. О влиянии родительских установок на формирование гендерной идентичности ребенка // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С.106-113.
5. Чекалина А.А. О формировании Я мальчика и Я девочки, мужчины и женщины // Мир психологии. – 2002. – № 2. – С. 95-99.